

Χόρχε Λουίς Μπόρχες Τάνγκο, μια θλιμμένη

Ο κορυφαίος αργεντινός συγγραφέας υποδεικνύει την αρχιτεκτονική της κοινωνικής σημασίας του τάνγκο για τη χώρα του σε συνάρτηση με τη διαμόρφωση της τζαζ στον αμερικανικό Νότο, περίπου την ίδια περίοδο

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΑΠΛΗΣ

Στη σελίδα 6 της αργεντινικής εφημερίδας *La Nación* στο φύλλο της 30ής Σεπτεμβρίου του 1965 μια μικρή είδηση ανέφερε ότι για τα ζητήματα του τάνγκο ο συγγραφέας Χόρχε Λουίς Μπόρχες επρόκειτο να δώσει μια σειρά διαλέξεων κάθε Δευτέρα του ερχόμενου Οκτωβρίου και ώρα 7 το απόγευμα στον πρώτο όροφο της οδού Χενεράλ Ορνος 82. Περίπου μισό αιώνα αργότερα οι ταινίες που περιείχαν τις μαγνητοφωνήσεις της σπουδαίας αυτής σειράς διαλέξεων θα ανακαλυφθούν απροσδόκιστα και θα πιστοποιηθούν ως αυθεντικές από τη χήρα του Μπόρχες. Θα ακολουθήσει το 2016 η έκδοσή τους (*El tango: Cuatro conferencias*), για να έχουμε τη χαρά σήμερα, εν έτει 2023, να υποδεχόμαστε και στην Ελλάδα το σημαντικό αυτό ντοκουμέντο.

Ντοκουμέντο όχι μόνο γιατί συνιστά ένα ακόμη γραπτό του μεγάλου συγγραφέα αλλά γιατί αφορά τη γέννηση και τους όρους συγκρότησης ενός μουσικού είδους και χορού με τεράστια σημασία για την κατανοηση της ίδιας της αργεντινικής ψυχής. Πράγματι, το τάνγκο ανήκει σε μία από τις ελάχιστες μουσικές με εύρος και βάθος που επιτρέπουν τη διεξόδυση στα βιώματα και την κουλτούρα ενός ολόκληρου λαού. Όχι άδικα, ο Μπόρχες υποδεικνύει την αρχιτεκτονική της κοινωνικής του σημασίας σε συνάρτηση με τη διαμόρφωση της τζαζ στις νότιες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών, περίπου την ίδια περίοδο, δηλαδή τις δύο τελευταίες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα. Τόσο το αργεντινικό τάνγκο όσο και η νέγρικη τζαζ αντανακλούν στικουαρικά και ως προς τις επιτελέσεις τους τον αγώνα για επιβίωση σε μια ιδιαίτερα σκληρή συνθήκη. Και τα δύο (τζαζ και τάνγκο) κουβαλούν μουσικά ίχνη από κουλτούρες μεταναστών που αναμείχθηκαν στους χώρους συμβίωσης και εργασίας (Ισπανών, Γάλλων, Αφροαμερικανών κ.λπ.), και τα δύο (συμπρωματικά) έχουν ως μήτρα τους το δέλτα δύο ποταμών: η τζαζ του Μισσισιππί, το τάνγκο του Ρίο ντε λα Πλάτα. Υπό την έννοια αυτή, συνιστούν γνήσιες και με παράλληλο βηματισμό εκφράσεις μιας λαϊκής μουσικής, έστω και αν στην πορεία επιχειρήθηκε για λόγους κατά βάση εμπορικούς ή ως απόρροια ενός πηκτικού πακτικού «εξευγενισμού» τους.

Μελέτες στα ελληνικά

Η ιστορική σημασία του τάνγκο βεβαίως δεν μας είναι άγνωστη. Ο Χρίστος Λούκος το μακρινό πλέον 1998 δημοσίευσε στο περιοδικό *Μνήμων* την ουσιαστικά πρώτη μελέτη για την «κοινωνική ιστορία του τάνγκο» και

ΕΜ / ΕΙΣ

Ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες στις ΗΠΑ σε φωτογραφία του 1976

Όλα τα σημαντικά που εξελίχθηκαν από τη γένεση του τάνγκο στις φτωχογειτονίες και τη πορνεία των πόλεων του Ρίο ντε λα Πλάτα έως τη μετατροπή του σε χορό των ανώτερων τάξεων, ο Μπόρχες τα ψηλαφίζει με μαεστρία μπολιάζοντας τις ιστορικές και λογοτεχνικές προσεγγίσεις με μνήμες προσωπικές και φωνές από το παρελθόν

τη μετάβασή του από «τις υποβαθμισμένες γειτονίες του Μπουένος Άιρες στα σαλόνια της Ευρώπης», φέρνοντας παράλληλα τη διδασκαλία του στα αμφιθέατρα του ελληνικού πανεπιστημίου. Θα ακολουθήσει το 2014 η έκδοση στα ελληνικά της εμβληματικής για το τάνγκο μελέτης του Horacio Salas (*Το τάνγκο*, εκδόσεις Πορεία) σε μετάφραση της διαπρεπούς ερευνήτριας των λατινοαμερικανικών κοινωνιών Μαρίας Δαμπλάκου. Το τάνγκο αναδύεται ως προνομιακό πεδίο για μια πολιτισμική προσέγγιση της αργεντινικής ιστορίας όχι μόνο γιατί συνιστά το αυθεντικό γέννημα μιας υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμικής κοινωνίας αλλά και γιατί η εξέλιξή του αντανάκλασε μεγάλες καμπές της ιστορίας της. Εν αρχή, λοιπόν, ην η περιοχή του Ρίο ντε λα Πλάτα. Σε μια εποχή (τέλη του δέκατου ένατου αιώνα) όταν ακόμη το Μπουένος Άιρες ήταν μια πόλη με λίγα αρχοντικά, λασπωμένους δρόμους και γειτονίες με πλήθος χαμόσπιτα, αχθοφόρους και πολλή φτώχεια. Όπως θυμάται χαρακτηριστικά ο Μπόρχες, η πρωτεύουσα ήταν «μια πόλη επαρχιακή... μια πόλη στην οποία ήξερες ποια οικογένεια έμενε σε κάθε σπίτι, σε κάθε τετράγωνο». Σε αυτό το περιβάλλον θα γεννηθεί το τάνγκο κουβαλώντας καταστατικά τις ετερόκλητες κληρονομίες των δημιουργών του: ήχο από το φλαμέγκο θα εννοθούν με τη χαμπανέρα (μουσική της Κούβας) και όλα αυτά με αφρικανικούς ρυθμούς και μουσικά θέματα προσφιλή σε ευρωπαίους (κυρίως

σκέψη που χορεύεται

ιταλούς) μετανάστες, όπως το μεπελκάντο. Το τάνγκο και η μιλόνγκα θα γεννηθούν στις φτωχογειτονιές του Μπουένος Αίρες, θα διαμορφωθούν όμως στους χώρους των πορνείων, στα «κακόφημα σπίτια» και στα στέκια των σκληρών κομπαδρίτο. Με τα λόγια του Μπόρχες που λάτρευε τη λέξη αυτή και τα πολλαπλά - επάλληλα νοήματά της, στον κόσμο των «παρυφών». Ωστόσο είναι από τις αρχές του εικοστού αιώνα που το νέο μουσικό είδος θα αναπτυχθεί περαιτέρω, κάτι που σταδιακά θα επιφέρει μέσα από τη διάδοσή του και την οριστική του (ανα)διαμόρφωση. Πρόκειται ακριβώς για την εποχή που στην Αργεντινή εισρέουν εκατομμύρια μεταναστών από την Ευρώπη αλλάζοντας τη φυσιογνωμία μιας χώρας που αστικοποιείται και τείνει να αφήνει πίσω το σκληρά φεουδαρχικό παρελθόν της, όχι όμως και τον κόσμο που συνδέθηκε με αυτό (μαχαίροβγάλτες, προαγωγοί, επαγγελματίες του υποκόσμου κ.λπ.). Στη συνθήκη αυτή το τάνγκο διαδίδεται, μεταλλάσσεται, όχι μόνο ως προς την κοινωνική του σημασία και απεύθυνση αλλά ακόμη και μουσικά: είναι η εποχή που δίπλα στα αρχικά του όργανα (πιάνο, φλάουτο, βιολί) βρίσκει τη θέση του το μπαντονεόν, όργανο καθοριστικό για το τάνγκο και το ύφος του.

Η πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα ωστόσο είναι, το αναλύει πολύ ωραία το σημείο αυτό ο Μπόρχες, η εποχή που η Αργεντινή γίνεται γνωστή στον υπόλοιπο κόσμο και οι κάτοικοί της αποκτούν

Jorge Luis Borges
ΤΟ ΤΑΝΓΚΟ
ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΔΙΑΛΞΕΙΣ

Μτφ. Μαρία Παλαιολόγου
Εκδ. Πατάκι, 2023
Σελ. 139
Τιμή 11,50 ευρώ

πλεόνασμα αυτοπεποίθησης. Το 1910 θα συμπληρωθούν εκατό χρόνια από την έναρξη του Πολέμου της Ανεξαρτησίας, ενώ το ίδιο έτος θα κάνει την εμφάνισή του ο κομήτης Χάλεϊ, μια ουράνια επιδοκιμασία των αργεντίνικων εορτασμών όπως ωραία το διατυπώνει (το θυμάται, πιο σωστά) ο Μπόρχες. Μια σειρά από σημαντικές προσωπικότητες την ίδια εποχή θα επισκεφθούν την ωραία αυτή χώρα του Νότου και κάπως έτσι τις παραμονές του Μεγάλου Πολέμου η Αργεντινή θα πάψει να είναι ένα κράτος «αόρατο» από τον υπόλοιπο κόσμο. Στις συνθήκες αυτές το τάνγκο σύντομα θα εξαχθεί ως η πλέον χαρακτηριστική αργεντινική μουσική για να μετατραπεί ταχύτατα σε μία από τις πλέον σημαντικές μουσικές μόδες στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Η είσοδος του τάνγκο στα σαλόνια (ιδίως του Παρισιού) θα επιφέρει και την οριστική του μεταμόρφωση: το τάνγκο επιστρέφει στην πατρίδα του έχοντας πλέον απαλλαγεί από τη ρετινιά της «κακόφημης μουσικής» και εξωραϊσμένο θα διαγράψει μια εντυπωσιακή πορεία σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, για να υποχωρήσει μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και να επανέλθει αργότερα ως «νέο τάνγκο» με τις δουλειές πρωτοπόρων μουσικών, όπως ο Αστορ Πιατσόλα.

Η μεταμόρφωση

Όλα τα σημαντικά που εξελίχθηκαν από τη γένεση του τάνγκο στις φτωχογειτονιές και τα πορνεία των πόλεων του Ρίο ντε λα Πλάτα έως τη μετατροπή του σε χορό των ανώτερων τάξεων, ο Μπόρχες τα ψηλαφίζει με μαεστρία μοιλιάζοντας τις (ελάχιστες στην εποχή του) ιστορικές και λογοτεχνικές προσεγγίσεις με μνήμες προσωπικές και φωνές από το παρελθόν. Γεννημένος το 1899 στο Μπουένος Αίρες, θα αναπτύξει με το τάνγκο από τα παιδικά του χρόνια μία σχέση βιωματική, ενώ το 1929 θα αδράξει την ευκαιρία να ασχοληθεί μαζί του πιο συστηματικά, στο πλαίσιο μιας έρευνας για τον ποιητή Εβαρίστο Καριέγο που, όπως σημειώνεται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου, θα τον οδηγήσει «σε μια βαθιά και αποκαλυπτική μελέτη για τον κόσμο του τάνγκο». Τριάντα έξι χρόνια αργότερα, ο καρπός της ενασχόλησης αυτής θα αποτυπωθεί σε τέσσερις διαλέξεις για το τάνγκο, οι οποίες δόθηκαν, όπως προείπαμε, τον Οκτώβριο του 1965. Η αναπάντεχη ανακάλυψη των μαγνητοταινιών της σειράς των διαλέξεων που οδήγησε στο ομότιτλο βιβλίο (*Το τάνγκο. Τέσσερις διαλέξεις*) αποτυπώνει με ακρίβεια όχι μόνο την αγάπη του συγγραφέα για τη μουσική αυτή αλλά και την έγνοια του να διασώσει μερικές από τις διαφορετικές εκφάνσεις της αργεντινικής ψυχής. Κι έναν κόσμο που ο ίδιος γνώρισε, αλλά το 1965 βρισκόταν ήδη υπό εξαφάνιση. Όμως, όπως λέει κι ένας στίχος που ανθολογεί - όχι χωρίς νόημα - ο Μπόρχες, «εκείνοι οι πεθαμένοι [σημ.: οι μυθικές φιγούρες και οι ανθρωπότυποι του παρελθόντος] ζουν μέσα στο τάνγκο το αθάνατο».

Ο Κώστας Κατσάνης (kkats@panteion.gr) είναι ιστορικός. Δίδασκε Πολιτισμική Ιστορία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Δημόσια Ιστορία στο ΕΑΠ. Το τελευταίο του βιβλίο «Αυστραλία. Δέκα ιστορίες» κυκλοφόρησε το 2022 από τις εκδόσεις Μωδ Σκίουρος